

Institut
pro křesťansko-demokratickou
politiku

Emigrácia a návratová migrácia na Slovensko: je pohár poloplný alebo poloprázdny?

Lucia Mýtna Kureková, PhD.

Obsah

1	Úvod	3
2	Odliv pracovnej sily zo Slovenska	3
3	Dôvody migrácie za prácou	3
4	Návratová migrácia	4
5	Úloha verejných inštitúcií pri integrácii navrátilcov	5
6	Záver, implikácie a odporúčania pre tvorcov politiky	6
7	Referencie	6
8	Uznanie	7
9	Profil autorky	7

Institut pro křesťansko-demokratickou politiku nenesse žádnou odpovědnost za fakta či názory vyjádřené v této publikaci. Názory publikované v této studii nejsou názory IKDP. Plná zodpovědnost za názory leží na autorovi publikace.

Všechna práva jsou vyhrazena. Není povoleno kopírovat, reprodukovat nebo znovu vydávat obsah této publikace s výjimkou osobní potřeby. Všechny ostatní formy vyžadují povolení vydavatele.

Institut pro křesťansko-demokratickou politiku, z.ú.

2018

1 Úvod

Táto štúdia sa zameria na popísanie hlavných črt pracovnej emigrácie zo Slovenska, ako aj návratovej migrácie na Slovensko za posledné desaťročie. Mobilita pracovnej sily patrí medzi hlavné piliere Európskej únie (EÚ). Z pohľadu fungovania voľného trhu je migrácia vnímaná ako jeden z možných nástrojov vyrovnávania ekonomických nerovností, ako aj balansovania ekonomických výkyvov a šokov. Z makroekonomického pohľadu na úrovni EÚ, ako aj jednotlivých krajín, sú dopady pracovnej migrácie v EÚ hodnotené prevažne pozitívne (Kahanec a Zimmermann, 2010; Kahanec a Zimmermann, 2016). Na mikroúrovni môže mať migrácia za prácou často aj negatívne dopady z hľadiska rodinného a spoločenského (napr. vplyv odchodu rodičov na maloleté a dospievajúce deti), alebo kariérneho (napr. strata nadobudnutých zručností). Pracovnú migráciu v kontexte voľného pohybu osôb nie je možné regulovať. Prínos tohto fenoménu pre Slovensko bude do veľkej miery závisieť od toho, či sa migranti vrátia na Slovensko a ako dokážu zúročiť kapitál – ľudský, finančný či sociálny – po svojom návrate domov.

2 Odliv pracovnej sily zo Slovenska

Slovensko patrí medzi krajiny s pomerne vysokou mierou pracovnej migrácie v rámci stredoeurópskeho priestoru (Kureková, 2011), ako aj odlivu študentov vysokých škôl, najmä do Českej republiky (Bahna, 2018). Inštitút finančnej politiky (IFP) opierajúc sa o dáta z registrov zdravotných poisťovní zistil, že za posledných pätnásť rokov klesol počet ľudí na Slovensku o 300 tisíc (cca 5 % obyvateľstva), pričom tento úbytok naďalej pokračuje (Haluš et al., 2017). Podľa Výberového zisťovania pracovných síl (VZPS), ktoré meria krátkodobú migráciu za prácou, pracovalo začiatkom roku 2018 v zahraničí okolo 142 tisíc Slovákov (Štatistický úrad, 2018). Existujúce údaje o dlhodobej ako aj krátkodobej migrácii zo Slovenska ukazujú, že počet migrantov rástol v posledných rokoch aj v období domáceho ekonomického rastu (2013-2016) a začal klesať len v posledných rokoch. Migrácia za prácou naďalej ostáva významným fenoménom z ekonomického, ako aj sociálneho hľadiska.

3 Dôvody migrácie za prácou

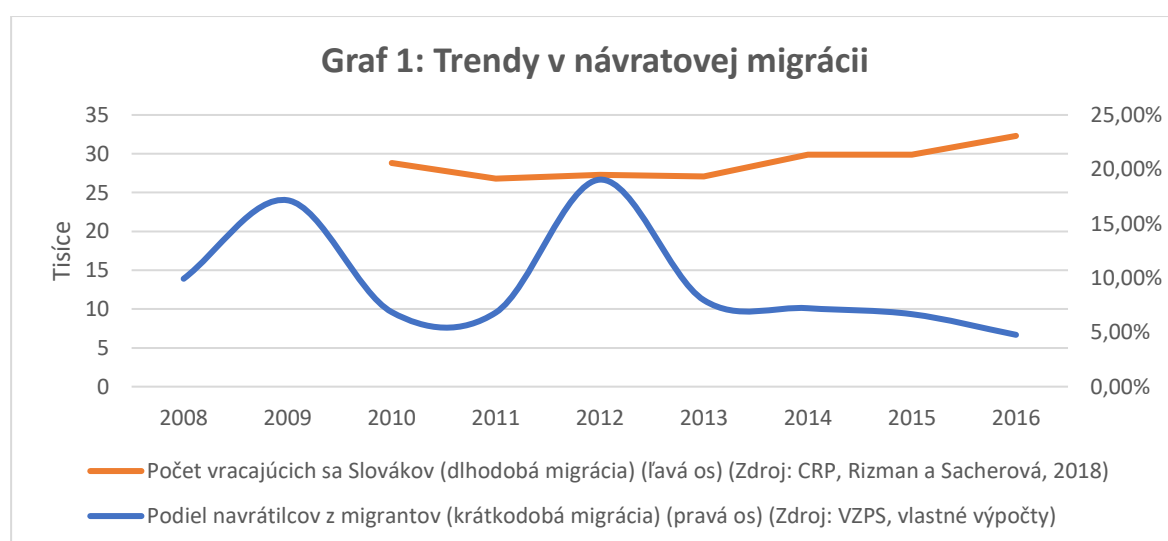
Z pohľadu stredoeurópskeho priestoru je zaujímavá otázka, prečo je miera pracovnej migrácie zo Slovenska rádovo vyššia než napríklad zo susednej Českej republiky. Jedným z kľúčových faktorov je proces ekonomickej tranzície po zmene režimu a miera nesúladu a nevyrovnaností na trhu práce, ktoré tento proces na Slovensku sprevádzali. V dôsledku reštrukturalizácie ekonomiky a zániku viacerých priemyselných odvetví čelilo Slovensko dlhodobo vysokej miere nezamestnanosti. Ekonomická tranzícia prehĺbila regionálne nerovnosti v krajine, keď sa nepodarilo revitalizovať priemysel na strednom a východnom Slovensku, ani rovnomernejšie prilákať zahraničné investície do rôznych častí krajiny (Kureková, 2011). Tieto procesy boli zároveň sprevádzané úbytkom sociálnych výdavkov, čo vyústilo do sprísnenia podmienok v oblasti dávok nezamestnanosti a sociálnych dávok. Tieto rôznorodé faktory podporili stratégiu pracovnej migrácie v snahe zabezpečiť si prácu do okolitých krajín a po vstupe do EÚ aj do Veľkej Británie a Írska vo väčšej miere, než v susedných krajinách (okrem Poľska) (Kureková, 2011).

Analýzy o pracovnej emigrácii zo Slovenska založené na rôznorodých typoch dát ukazujú, že najdôležitejší vplyv na rozhodnutie odchodu za prácou do zahraničia má osobná nezamestnanosť. Štúdia IFP ukázala, že tí jednotlivci, ktorí za posledný rok čelili nezamestnanosti, mali až päťkrát vyššiu pravdepodobnosť, že opustia Slovensko v porovnaní s pracujúcimi (Haluš et al., 2017). Podobné závery dokumentovali s použitím iných typov údajov aj ďalšie štúdie, ktoré zistili významný efekt nezamestnanosti na makroekonomickej (regionálnej) ako aj mikroekonomickej (osobnej) úrovni (Kahanec a Mýtna Kureková, 2016). Pokiaľ ide o mladých ľudí, analýzy poukazujú aj na nesúlad medzi získaným vzdelaním a štruktúrou pracovných miest, na neatraktívne pracovné podmienky a mzdy ako na faktory, ktoré podporujú rozhodnutie mladých odísť pracovať do zahraničia (Kureková, 2011).

4 Návratová migrácia

Podobne ako pracovnú migráciu, aj vnútroeurópsku návratovú migráciu je ťažké exaktne odmerať a z pohľadu dlhodobej alebo krátkodobej migrácie sa trendy môžu líšiť. Štúdia IFP skúmajúca trendy v dlhodobej migrácii, opierajúc sa o dáta zdravotných poisťovní ukazuje mierne rastúci trend v počte návratilcov po roku 2013 (Graf 1). Podľa autorov sa začína vyrovnávať migračné saldo pohybov domáceho obyvateľstva a v roku 2017 dlhodobo odišlo a vrátilo sa približne 30 tisíc Slovákov (Rizman and Sacherová, 2018). Z pohľadu návratovej migrácie slovenských študentov zo zahraničia v horizonte dvoch a viac rokov po ukončení štúdia v zahraničí sa na Slovensko v posledných rokoch vrátilo takmer 40 % absolventov (Bahna, 2018).

Analýza na základe údajov o trhu práce VZPS, ktoré zachytávajú krátkodobú pracovnú migráciu ukázala, že v období 2008-2016 sa vrátil v priemere každý desiaty Slovák pracujúci v zahraničí, ale v miere návratu existujú výrazné výkyvy: kým v rokoch 2009 a 2012 sa vrátilo takmer 20 % krátkodobých migrantov, po roku 2013 badať klesajúci trend v miere návratu, a to na menej než 5 %-nú mieru návratu v roku 2016 (Graf 1). V kontexte krátkodobej migrácie sú výkyvy vysvetliteľné tým, že Slováci sa vracajú najmä z krajín, ktoré boli negatívne zasiahnuté krízou, alebo kde prevažuje ponuka sezónnej práce. Návrat sa rovnako stáva zaujímavým v prípade, ak došlo k zníženiu mzdových rozdielov, ktoré slúžili ako motivačný faktor pracovnej migrácie, ako je to v prípade susedného Česka (Masso et al., 2016).

Kľúčovou otázkou je, aká je selekcia navrátilcov, teda či sa vracajú skôr mladší a viacej vzdelaní spomedzi migrantov a tiež ako prebieha ich spoločenská či ekonomická re-integrácia po návrate. Podobne ako migranti, aj navrátilci sú prevažne mladí ľudia do veku 35 rokov, avšak analýza VZPS nepotvrdila pozitívnu či negatívnu selekciu vo vzťahu k migrantom na základe vzdelania alebo veku (Mýtina Kureková a Žilinčíková, 2018a). Bezprostredne po návrate je u navrátilcov osemkrát vyššia pravdepodobnosť nezamestnanosti než v porovnateľnej kohorte nemigrantov, ale aj výrazne nižšia miera ekonomickej neaktivity. Hoci by toto na prvý pohľad mohlo indikovať problémy v integrácii na trh práce, v skutočnosti navrátilci aj vďaka možnosti preniesť si dávku v nezamestnanosti alebo použiť vlastnú finančnú rezervu nemusia prijať prvú pracovnú ponuku. Preto čakajú na vyhovujúcu pracovnú príležitosť. Inak povedané, sú istý čas po návrate dobrovoľne nezamestnaní, pretože majú kapitál, ktorý im poskytuje zdroje na živobytie. Na druhej strane potrebujú čas na adaptáciu, vrátane akceptovania rádovo nižšej mzdy na Slovensku (Masso et al. 2016).

Pohľad na životopisy mladých ľudí hľadajúcich si prácu cez pracovné portály ukázal, že každý piaty človek do 35 rokov má vo svojom životopise zahraničnú pracovnú skúsenosť. Mladí ľudia so zahraničnou pracovnou skúsenosťou sú pre zamestnávateľov zaujímaví, a to aj napriek tomu, že ich platové očakávania sú vyššie (Mýtina Kureková a Žilinčíková, 2018b). Zväčša im však nechýba sebaistota, samostatnosť, schopnosť a snaha hľadať riešenia, citlivosť k rôznym kultúram a inakosti. Majú tiež lepšie jazykové a sociálne zručnosti. Ved' uplatniť sa v inej krajine nie je jednoduché a vyžaduje si to dávku odvahy, vynaliezavosti a sebazaprenia.

Motivácie návratu

Z pohľadu verejnej politiky je zaujímavá otázka motivácií návratu. Jednou z testovaných hypotéz v nedávnej minulosti bol vplyv ekonomickej krízy na dynamiku návratu. Je logické, že horšia ekonomická situácia a menej pracovných príležitostí v hostovských krajinách môžu podporiť rozhodnutie návratu, ako aj zmierniť odliv migrantov do konkrétnych hostovských krajín. Analýza VZPS ukázala, že návratová migrácia bola silne stimulovaná osobnou situáciou na trhu práce v hostovskej krajine; nezamestnanosť či neaktivita mala silný vplyv na rozhodnutie návratu v kontexte krátkodobej migrácie. Rovnako dôležitým faktorom sa ukázali aj pracovné príležitosti doma, a teda perspektívy zamestnania alebo aj konkrétna pracovná ponuka na Slovensku (Mýtina Kureková a Žilinčíková, 2018a).

Je zaujímavé skúmať motivácie návratu aj v kontexte prieskumov medzi migrantmi alebo navrátilcami, ktoré dokážu zmapovať širší kontext návratu a rôznorodejšie faktory, ktoré na návrat vplyvajú. Tie naznačujú kľúčovú dôležitosť rodinných väzieb a načasovanie návratu v kontexte životného cyklu, ako je napríklad narodenie detí (Maaso et al., 2016). Nemalú úlohu pri uvažovaní o návrate zohráva aj spoločenská situácia. Mnohí mladí ľudia kritizujú nízku politickú kultúru či zlú kvalitu verejných služieb alebo v prípade študentov zlú úroveň vysokého školstva, vedy a výskumu (Leaf, 2016).

5 Úloha verejných inštitúcií pri integrácii navrátilcov

Migranti v zahraničí udržiavajú svoje rodinné väzby na Slovensku a korene sú pre nich dôležité (Leaf, 2016). Online prieskum medzi navrátilcami ukázal, že rodinné a osobné väzby sú kľúčové aj v procese návratu a integrácie na trh práce. Hlavným zdrojom informácií o pracovných ponukách a možnostiach je internet a blízki ľudia, úrad práce kontaktovalo po návrate len necelých 40 % navrátilcov. Navrátilci

vyjadrili aj pomerne nízku mieru spokojnosti s užitočnosťou informácií, ktoré im poskytovali rôzne verejné inštitúcie (úrad práce, daňový úrad, živnostenský úrad) (Masso et al., 2016).

6 Závěry, implikácie a odporúčania pre tvorcov politiky

Procesy pracovnej migrácie ako aj návratu sú svojim spôsobom prirodzené fenomény, ktoré umožňuje a podporuje členstvo Slovenska v EÚ. Výhody migrácie pre hostovské, ako aj domovské krajiny sú prevažne pozitívne, no naďalej ostáva priestor pre lepšiu integráciu migrantov i návratilcov. Slovensko je krajina s vysokou mierou pracovnej migrácie a aj pomerne vysokou dynamikou návratu. Nejaví sa, že by migrácia mladých viedla k masívnemu odlivu mozgov, keďže mnohí mladí sa vracajú skúsenejší a pre domáci trh práce atraktívnejší.

Slovensko čelí starnutiu obyvateľstva a v súčasnosti aj nedostatku kvalifikovanej pracovnej sily. Z tohto pohľadu existuje priestor pre aktívnejšiu a efektívnejšiu úlohu verejných inštitúcií tak, aby poskytli lepšiu a najmä cielenejšiu pomoc po návrate a uľahčili integráciu, a to najmä v znevýhodnených regiónoch a znevýhodneným skupinám návratilcov ako sú ženy či nižšie vzdelaní jednotlivci. Medzi konkrétne politiky patrí integrácia služieb cielených na návratilcov (politika „jedných dverí“), kde by mohli nájsť odpovede na konkrétne otázky spojené so spoločenskou a ekonomickou re-integráciou. Navrátilci by rovnako mohli byť cielenejšie usmerňovaní a povzbudzovaní k podnikaniu.

7 Referencie

- Bahna, M. (2018). Study choices and returns of international students: On the role of cultural and economic capital of the family. *Population, Space and Place*, 24(2), e2082.
- Haluš, M., Hlaváč, M., Harvan, P., Hidas, S. (2017). Odliv mozgov po slovensky. Inštitút finančnej politiky, Komentár 2017/1.
- Kahanec, M., & Kureková, L. M. (2016). Did post-enlargement labor mobility help the EU to adjust during the great recession? The case of Slovakia. In *Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession* (pp. 189-218). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Kahanec, M., & Zimmermann, K. F. (Eds.) (2010). *EU labor markets after post-enlargement migration*. Berlin: Springer.
- Kahanec, M., & Zimmermann, K. F. (Eds.). (2016). *Labor migration, EU enlargement, and the great recession*. Berlin: Springer.
- Kureková, L. (2011). From job search to skill search: Political economy of labor migration in central and Eastern Europe. *Central European University. PhD Dissertation*.
- Kureková, L. M., & Žilinčíková, Z. (2018a). What determines return and labour market integration in intra-EU mobility context? Examining the case of Slovakia. Prezentácia na Slovak Economic Association Conference, Bratislava, 20.9.2018.
- Kureková, L. M., & Žilinčíková, Z. (2018b). What is the value of foreign work experience for young return migrants? *International Journal of Manpower*, 39(1), 71-92.
- Leaf. (2016). Prieskum medzi Slovákmi v zahraničí. URL: <https://spap.leaf.sk/prieskum/> (stiahnuté: 9.12.2018).
- Masso, J., Kureková, L. M., Tverdostup, M., & Žilinčíková, Z. (2016). D 6.1–Return migration patterns of young return migrants after the crisis in the CEE countries: Estonia and Slovakia. STYLE Working Paper no. 6.1., CROME, University of Brighton.

Rizman, T., & Sacherová, K. (2018). Hostí do domu. Analýza príchodov a odchodov obyvateľstva na Slovensko. Inštitút finančnej politiky, Komentár 2018/6.

Štatistický úrad Slovenskej republiky. (2018). Krátkodobá migrácia za prácou do zahraničia [pr3105qr], Výberové zisťovanie pracovných síl (VZPS). URL: <http://datacube.statistics.sk> (12.12.2018)

8 Uznanie

Táto štúdia sa opiera aj o analýzy a zistenia pripravené v rámci výskumného projektu STYLE financovaného Európskou komisiou, grantová schéma číslo: 613256.

9 Profil autorky

Lucia Mýtna Kureková, PhD. pracuje od roku 2011 ako senior výskumníčka v Inštitúte pre dobre spravovanú spoločnosť – SGI a tiež pôsobí ako Research Fellow v Stredoeurópskom inštitúte pre výskum práce (CELSI). Výskumne sa venuje témam pracovnej migrácie, zručností a trhu práce; sektorovej transformácie ekonomík strednej a východnej Európy; sociálnej inklúzie a sociálnej politiky. Vo výskume používa kvalitatívne ako aj kvantitatívne metódy a svoje výstupy publikuje v medzinárodných časopisoch. V minulosti absolvovala študijné alebo pracovné pobyty na Katolíckej univerzite v Leuvene, Karolovej univerzite v Prahe, Oxfordskej univerzite a na European Centre for Social Welfare Policy and Research vo Viedni. Pracuje ako konzultantka pre medzinárodné organizácie (World Bank, OECD, CEDEFOP) na témach odborného školstva, kariérneho poradenstva a sociálnej politiky.
